

The role of assessment of individual needs in the process of providing social services to the elderly is noted.

Key words: vocational training, elderly people, reflexive competence, needs assessment, teacher - gerarog, professional training of future social workers for working with elderly people.

УДК 364-78.001.86:314.151(477)

Іванченко О.О.

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ З ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ЗЕМСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ

У статті охарактеризовано загальні риси та особливості діяльності земських інституцій на теренах України в галузі соціальної роботи з переселенцями в період Столипінської аграрної реформи та з біженцями Першої світової війни. Актуальність обраної теми дослідження обумовлена запровадженням реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, а також гострою необхідністю систематизації історичного здобутку діяльності земств із зазначеними категоріями населення та з'ясування можливостей інставрації цього досвіду в систему сучасної соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Визначено значення діяльності земств для економічного піднесення регіонів, розбудови підвалин громадянського суспільства в Україні, суспільній консолідації населення.

Ключові слова: земство, переселенський рух, біженці, внутрішньо переміщені особи, соціальний захист.

Актуальність та наукова мотивація обрання даної теми дослідження обумовлена такими чинниками. По-перше, власне науковим інтересом до багатьох цікавих і водночас малодосліджених аспектів самоврядної діяльності губернських та повітових земських установ. По-друге, вагомістю уроків, які можна визначити в результаті поглибленого, всебічного вивчення активності земств в галузі соціальної роботи з переселенцями та біженцями, упоряджувальній діяльності для забезпечення умов ефективного функціонування органів місцевого самоврядування. По-третє, необхідністю переосмислення місця земств в соціально-економічному і культурному житті країни, їх внеску в розвиток сфери соціального захисту населення, соціальне життя краю, упоряджувальну діяльність.

Процесам переселення та переселенській політиці Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. присвячено низку досліджень [1, с. 5-345; 2, с.3-710; 12, с. 98-113; 13, с. 3-272; 20, с. 3-458], в яких описана соціально-економічна діяльність земств, роль українців у переселенських заходах та класифікація напрямків їх переселення, склад губернських нарад із влаштування переселенців, аналіз

майнового стану, опис занять і проблем в районах, дослідження формування концепції переселенської політики та пільги, систему державної допомоги від'їжджаючим, наслідки впровадження принципу вільного хоцацтва та переселення.

Конкретні дані та описи соціальних технологій роботи земств з переселенцями знаходимо в ряді видань початку ХХ ст. [14, с. 12-13; 15, с. 8-12] Звітах губернських управ [16, с. 8-19; 17 с. 21-40; 18 с. 5-7], відомостях Обласної Переселенської організації [9, с. 15-21; 10, с. 11], фондах ЦДІА тощо.

Отже, бачимо, що діяльність земських органів та переселенські процеси в Україні розглянуто ґрунтовно, але як окремі два напрямки дослідження, тож ми бачимо необхідність та важливість виділення в окремий напрямок роботу земств з переселеними особами та біженцями, що дозволить систематизувати історичне надбання та розглянути в подальшому можливість інставації існуючого історичного досвіду в систему соціальної роботи сучасної України з внутрішньо переміщеними особами.

Виходячи з вище викладеного *метою статті* є дослідження об'єктивного розкриття змісту, форм і методів соціально-економічної діяльності земських установ в напрямку розвитку та застосування соціальних технологій в роботі з переселенцями та біженцями, з'ясування специфіки її здійснення та головних результатів, визначення ролі земств у реалізації масштабних програм з організації процесу переселення та впровадження інтеграційних заходів для означеної категорії населення.

В 2014 році виповнилось 150 років першій масштабній реформі місцевого самоврядування на теренах Російської імперії. Земська реформа постає в сьогодні як частина загальних реформ Олександра II і, на нашу думку, вона найбільш цікава для осмислення змін, що відбуваються в даний момент в Україні в рамках адміністративно-політичних перетворень. Привертає до себе увагу й той факт, що саме через 150 років в квітні 2014 року Уряд України схвалив документ – Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Був затверджений План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі децентралізації, що передбачає передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних, в тому числі й соціальних, відносин у цій сфері [3]. Поряд з позитивним стартом реформи децентралізації в Україні стається подія, що докорінно змінює запланований хід розвитку нашої держави – квітень 2014 року – початок збройного конфлікту на Сході України.

В нашому дослідженні вважаємо за доцільне використовувати саме термін «конфлікт» для опису воєнних подій на Сході України, виходячи з обґрунтування, що наводить у своїй роботі Р. Додонов: «Кожен з проаналізованих термінів – криза, війна, гібридна війна, агресія – відображає конкретні аспекти цілісних і суперечливих процесів. Враховуючи їх багатоаспектність, фактори внутрішнього розколу і зовнішньої агресії гібридного характеру плюс широке використання різного роду маніпулятивних, фальсифікаційних технологій, що просуваються в

телебаченні та Інтернеті, маскування справжніх суб'єктів військового протистояння, активну апеляцію сторін до інститутів міжнародного права, вважаємо за необхідне іменувати все це «конфліктом» з подальшим задіянням потенціалу конфліктологічної парадигми» [4, с. 107].

Розгортання зазначеного конфлікту на Сході країни, а також тимчасова окупація Криму поставили перед державою низку докорінно нових завдань, зокрема і у сфері соціальної роботи та соціального захисту нової для незалежної України категорії громадян – внутрішньо переміщених осіб. Того ж року, з метою забезпечення прав та свобод зазначеної категорії осіб, було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі – Закон). Згідно зі ст. 1 Закону внутрішньо переміщена особа (далі ВПО) визначається як громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [8].

Станом на 16 жовтня 2018 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 521 542 переселенців з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та АР Крим [19].

Отже, сучасні агенти системи соціальної роботи, не маючи узагальненого практичного досвіду широкого застосування технологій соціальної роботи з новою категорією клієнтів, потребують вивчення такого досвіду.

Зазначимо, що українці в своїй історії вже мали досвід масового переселення та вимушеного переміщення. Як приклад, вважаємо необхідним навести лише декілька фактів. У XVII ст. відбулося переселення українців до Уралу, Поволжя, а потім до Сибіру, спричинене посиленням культурно-етнічного гніту українського народу польськими феодалами, а також поновлення кріпосного права та ліквідація козацько-гетьманської держави; перша половина XIX ст. – переселення спричинене кризою кріпосної системи, малоземеллям селянських господарств, промисловим переворотом, активним освоєнням земель Півдня України, а також віддалених окраїн Російської імперії – Зауралля, Сибіру, Забайкалля; запровадження у 1906 році переселенської політики як одного з головних важелів Столипінської аграрної реформи; переселення під час Першої та Другої світової війни.

Саме в період переселенського руху під час впровадження Столипінської аграрної реформи та під час Першої світової війни в роботу з біженцями, примусово виселеними особами був включений інститут земств, на які й були покладені у другій половині XIX – початку XX ст. зобов'язання щодо вирішення значного переліку соціальних проблем регіонального, місцевого та локального рівнів, зокрема опікування переселенцями. Інставрація досвіду роботи земств, як засіб поєднання досвіду минулого в контексті реалізації низки реформ в системі соціальної роботи в Україні, як процес повернення забутих практик у новій

перетвореній формі може стати достатньо дієвою макротехнологією, оптимізуючим механізмом в системі соціальної роботи з ВПО.

З метою з'ясування умов, в яких здійснювалася робота з переселеними особами у зазначені вище періоди, розглянемо їх більш докладно.

На початку ХХ ст. не припинявся переселенський рух українців. Особливого розмаху він набув у роки здійснення Столипінської аграрної реформи. «Складовою екстенсивного напрямку аграрної політики протягом досліджуваного періоду було переселення» [30, с. 68]. Ініціатором таких змін став голова уряду П. Столипін (1906 – 1912 рр.). Головне гальмо в розвитку сільського господарства реформатор вбачав в общині, до якої були прикуті селяни і контроль якої постійно тяжів над ними. Селянин не міг покинути та продати землю, бо вона належала общині. В політичному плані община, на думку ініціаторів реформи, негативно впливала на сільське господарство всіх регіонів імперії, але ще гірші наслідки вона мала в Україні, особливо на території її південного регіону, де населення було звичне до індивідуального господарства, до хуторів. Отже, «Столипінська реформа стала наслідком історичних й економічних умов, які вимагали створення нової законодавчої бази. В основі аграрної реформи лежали такі складові частини, як дозвіл селянам отримувати землю у приватну власність (хутір чи відруб), переселення селян у малозаселені райони сходу Російської імперії» [25, с. 54]. Уряд Російської імперії всіляко сприяв процесу переселення запроваджуючи ряд пільг, такі як: №виділення допомоги кожній родині по 200-300 руб., надання будівельного та посівного матеріалів, виділення кожній переселенській родині до 100 дес. орної землі, по декілька десятин лісу, лугів та інших угідь. За бажанням господаря у доповнення до визначених йому наділів, він міг купити ще додаткові землі стільки, скільки міг утримати по 3 руб. за дес.» [22, с. 39].

Людський потік з Наддніпрянської України спрямовувався переважно на східні й південно-східні окраїни Російської імперії. «Найбільше трудових мігрантів у розглядуваний період виїхало до малозаселених регіонів Сибіру й Північного Казахстану» [5, с. 41].

В освоєнні сибірських просторів перевага належала, насамперед, вихідцям із Харківської губернії, яка «посідала одне з провідних місць у переселенні не тільки в Україні, а й усій Російській імперії. За 28 років (1885–1913 рр.) з Харківщини туди виїхало близько 200 тис. осіб» [21, с. 99]. Інтенсивна міграція на території спостерігалася також із Полтавської, Катеринославської та Київської губерній. Загалом, «лише за п'ять років Столипінської реформи (1906–1910 рр.) з України переселилося за Урал 911,5 тис. осіб» [23, с. 54]. Щодо соціальної структури переселенців слід зазначити, що це були малоземельні селяни та середняки, що мали змогу продати майно.

Відчутне переселення спостерігалось і за період Першої світової війни, про що у своїй роботі Л. Жванко зазначає наступне: «Одним із наслідків Першої світової війни для Української Держави стало перебування на її теренах значної кількості біженців. Їх поява в межах України зафіксована у кінці 1914 – початку 1915 рр. У червні – липні 1915 року у зв'язку із проривом Південно-Західного фронту до українських губерній – Чернігівської, Полтавської, Катеринославської,

Харківської, Херсонської – були відправлені вже значні партії біженців з Волині, Поділля, Буковини, Галичини, Гродненщини, Холмщини, Прибалтійських та польських володінь Російської імперії» [6, с. 129]. Динаміку прибуття біженців до Південних губерній України наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Динаміка прибуття біженців в губернії Півдня України (1915-1916 рр.)

№ з/п	Назва губернії (губернського міста)	Листопад 1915 р.	Грудень 1915 р.	Лютий 1916 р.	Червень 1916 р.
1.	Катеринославська Катеринослав	220 000	227 942	244 687	242 406
		30 000	33 000	50 000	50 000
2.	Таврійська Сімферополь	39 574	24 987	36 344	38 826
		2000	Дані відсутні	2931	1680
3.	Херсонська Херсон	16 000	37 846	23 849	23 714
		1600	1314	1693	1567
Всього		275 574	290 775	304 880	304 946

З наведених цифрових даних бачимо, що найбільша частка біженців прийшла на Катеринославську губернію.

З плином часу вищезазначена тенденція зберігається, «так влітку 1917 року найбільшу кількість біженців, що проживали у тилових губерніях України, було зафіксовано на території Катеринославщини – 234 700 чол.» [12, с. 107]. «В той же час на Полтавщині у цей час перебувало 56 540, на Чернігівщині – 39 106, на Одещині – 24796 чол. Найактивніше кількість біженців почала зростати у 1918 році. На початок квітня 1918 року в українських губерніях було розміщено близько 800 тис. біженців, на кінець червня 1918 року – уже понад 830 тис. чоловік, а на початок жовтня того ж року тільки в районах Харківського та Катеринославського залізничних вузлів було скупчено, відповідно, близько 1 млн. 400 тис. чоловік» [6, с. 130].

Сформувавши образ зовнішнього специфічного середовища роботи земств, виходячи із змістовних характеристик – етнічних, статистичних та динаміки процесів переселення бачимо за доцільне виділити регуляторні важелі політики переселення.

Отже, порядок переселення організувався й підкріплювався нормами Закону від 06 червня 1904 року «Временные правила о добровольном переселении сельских обывателей и мещан-землевладельцев», яким було проголошено «вільне» переселення селян, але через неможливість продати свою надільну землю селянин був позбавлений коштів для здійснення переселення. Зміни у зазначеному питанні були внесені із виданням інструкції «О порядке применения закона 6 июня 1904 года» (далі Порядок). Згідно з положеннями зазначеного Порядку «переселення стає не просто вільним, але й заходом, що підтримується низкою пільг: пільговий проїзд залізницею. Кредитна допомога Селянського Поземельного банку» [24, с. 28]. Із прийняттям закону 1904 року відбулися зміни в системі управління. Цього року припинив свою діяльність Комітет Сибірської дороги, і переселенська справа перейшла в підпорядкування Переселенського

управління МВС та Міністерства землеробства, і така подвійна система управління однією справою негативно позначалася на переселенському процесі. З кожним роком відведення земельних ділянок переносилося все далі від залізниці та поселень з розвинутою інфраструктурою. Це у свою чергу змушувало Міністерство землеробства займатись питаннями, які не входили до його компетенції.

Підпорядкування переселенської справи одному відомству відбулося згідно з указом Миколи II від 6 травня 1905 року. Переселенське управління передавалося до складу Міністерства землеробства, реорганізованого на той час у Головне управління землеустрою та землеробства. Наказом від 18 грудня 1905 року переселенська справа передана створеному Переселенському управлінню при Департаменті Державного земельного майна. 10 березня 1906 року було прийнято новий закон, який дозволяв селянам вільно переселятися. Для більш чіткого керування цим процесом у 1907 році «Переселенському управлінню передано всі переселенські справи. Відповідно, у губерніях останніми займалися землевпорядні комісії, до складу яких обов'язково входили співробітники повітових та губернських земств» [11, с. 50]. Нові масштаби переселенської політики викликали й нові проблеми. Урядовий дозвіл на вільне переселення привів до швидкого зростання чисельності переселенців при відсутності належної кількості земельних ділянок.

Тож, крім Державної думи, уряд шукав підтримки й серед земських організацій. Крім того, залучення земств до проблем переселення було безпосередньо пов'язане з організацією агрономічної допомоги сільському господарству. Земські організації першими відчували негативні наслідки так званого зворотного руху: масове розорення господарств, голодування, що потребували від земств все більше коштів, тощо. Їх участь у переселенському процесі на початку ХХ ст. носила цілеспрямований характер. Головним об'єктом допомоги було селянство, яке складало більший відсоток переселенців. В радянській історіографії земства розглядалися як вірні прибічники царського уряду в переселенській політиці, які займалися агітацією селян до переселення. Але аналіз джерел дозволяє піддати сумніву об'єктивність цієї тези. Участь земств у переселенському процесі обумовлювалася впливом суспільно-політичної ситуації в країні, організаційно-внутрішніх змін та соціально-економічних чинників. «Під час роботи губернських комітетів по вивченню потреб сільського господарства представники повітових земств вказували, що переселення заборонити неможливо, навпаки, потрібно надавати посильну допомогу» [15, с. 12].

В кінці 1907 р. склалися сприятливі умови для консолідації державних та земських сил. Важливою подією стало проведення Першого обласного Переселенського з'їзду у Харкові 3-6 жовтня 1907 року.

Згідно з рішеннями з'їзду, земства отримували широкі повноваження: переселення селян повинно знаходитися у руках земських органів, наголошувалося на необхідності створення земств у місцях поселення. Після Харківського з'їзду при кожній губернській управі почали створюватися переселенські відділи.

Остаточною системою органів Обласної організації була сформована на зборах, проведених 16-17 лютого 1909 року. Згідно зі статутом земський переселенський союз отримував офіційну назву «Південно-російська обласна земська переселенська організація» і включав до свого складу земства Чернігівської, Полтавської, Київської, Харківської, Херсонської, Воронежської та Волинської губерній.

Вищим органом управління була Рада Уповноважених земств, до якої входили, з правом вирішального голосу, два уповноважених від губернських земств, члени Губернських земельних комісій об'єднаних губерній та завідуючий бюро та радники, обласні агенти і особи, уповноважені земствами на місцях.

На відміну від попереднього положення про обласну переселенську організацію, з метою врегулювання руху, за новим статутом рада отримувала право самостійно розподіляти колонізаційний земельний фонд.

До її функцій також належало, проведення ревізійних перевірок діяльності підвладних структур та підтримка зв'язку з відповідними державними установами. «Підвладними органами залишалися Бюро обласної організації та агентурний відділ, до їх організаційної діяльності були внесені деякі зміни. Відтепер на зборах цього органу мали бути присутні по одному представнику від кожного губернського земства. Збільшено кількість агентів, уточнено їх обов'язки. Так, якщо на першому організаційному з'їзді на агента покладалися обов'язки лише обстежувати та розподіляти земельний фонд серед переселенців, то за новим положенням, агентурний відділ поділявся на два підрозділи, один з яких відповідав за пересування, інший – за поселення» [14, с. 13].

Отже, створення обласної переселенської організації та її губернських відділень дало змогу земствам одразу налагодити організовану практичну допомогу переселенцям в Україні, адже на момент залучення земств до цієї діяльності в районах заселення вже існувала державна система допомоги та ряд запроваджених пільг.

Земська допомога переселенцям проходила у три етапи. Перший етап включав формування переселенських партій, другий – супроводження та підтримку переселенців до районів поселення. Після прибуття до районів поселення ходоки отримували дозвіл на поселення від місцевого чиновника та починали оглядати земельні ділянки для закріплення. Саме в цей момент наступав третій, завершальний етап практичної допомоги. Земські агенти повинні були, перш за все, організувати ходоків у партії та допомогти закріпити ділянки. Але згодом агентам доводилося виконувати більший обсяг роботи, ніж вимагали інструкція та земство. На їх плечі була покладена і соціальна, і юридична, і навіть агрономічна допомога переселенцям. Отже, умови їх роботи були досить важкими. Агенти повинні були власними силами робити об'їзд переселенських ділянок, у більшості випадків по бездоріжжю, в погану погоду та на великі відстані, які сягали в умовах Сибіру 300-400 км.

Губернська земська організація формувала переселенські партії та запрошувала земських представників бути присутніми при заповненні ходоками пропускових документів. У свою чергу, «повітові земства для своєчасної

підготовки відповідної кількості вагонів повинні були за добу надати списки про кількість переселенців губернській управі» [17, с. 12].

Перша світова війна не дала можливості земським організаціям реалізувати план з поліпшення умов переселення повною мірою. З її початком переселення значно скоротилося, а земські сили були використані на допомогу пораненим та біженцям. В рамках розгляду роботи земств з біженцями Першої світової війни нами використано поняття «біженці», що було визначено в Законі «Про влаштування біженців» (30 серпня 1915 року), відповідно до положень якого «біженці – це особи, які залишили місцевості під загрозою окупації чи окупованої супротивником або виселені за розпорядженням воєнних та цивільних властей з району воєнних дій, а також вихідці із ворожих Росії держав. Вислані під нагляд поліції з району воєнних дій біженцями не вважаються» [12, с. 105].

Варто зазначити, що розв'язанням проблем біженців, які були вимушено переміщені через військові дії в період з 1914 по 1917 рр. займалися державні та місцеві органи влади, громадські організації та етнічні комітети. Слід зазначити, що «надання різнобічної допомоги біженцям на теренах царської Росії було започатковане саме приватною благодійністю» [6, с. 131].

14 вересня 1914 року був затверджений перший нормативний акт Російської імперії, що визначав напрямки роботи з біженцями Положення про Комітет імператорської Високості великої княжни Тетяни Миколаївни, який до серпня 1915 року був центральним органом захисту біженців.

Для ефективної роботи новоутворена структура заснувала губернські відділення в місцях поселення біженців. Роботу з біженцями провадили Всеросійський земський союз та Союз міст, а із прийняттям вищезазначеного Закону «Про влаштування біженців» утворена Особлива нарада із влаштування біженців, що представляла собою вищий дорадчий орган.

Повітові комітети – нижча ланка, що функціонувала при повітових земських та міських управах. Восени 1915 року були створені губернські наради із влаштування біженців, до складу яких входили представники місцевої адміністрації, самоврядування та громадськості, «які стали виразниками державної політики на рівні губерній у справі біженства» [12, с. 105].

Практична ж сторона організації надання допомоги біженцям покладалася на структури, утворені при губернських земських управах було організоване надання біженцям різнобічної допомоги.

Заходи та технології, що використовували земства, були дуже подібними до тих, що надавалися переселенцям під час реалізації Столипінської реформи. Перш за все, на шляхах руху біженців, головним чином на залізничних станціях, була влаштована мережа пунктів харчування, в яких вони отримували сухі пайки та частково гарячу їжу.

З початком Першої світової війни заходи земств саме Правобережної України по соціальному захисту населення набрали особливого значення. «Край опинився у прифронтовій смузі, погіршилися соціально-побутові умови життя людей, маси біженців з прифронтової смуги переселялися вглиб території краю, де потребували соціальної допомоги. Ціни на харчі зросли на 500 %. Загальна

чисельність евакуйованих з окупованих Австро-Угорщиною районів становила понад 1 млн. чоловік» [7, с. 72].

За цих умов земства організували постачання населенню предметів першої необхідності за низькими цінами на значні суми.

Отже, явище переселення народу історично не є новим для України, але на сьогодні відсутній систематизований досвід соціальної роботи із зазначеною категорією населення.

Безпосередню участь в допомозі переселенцям земства розпочали в період Столипінської аграрної реформи (1908-1914 рр.), яка зробила справу переселення селян головним засобом вирішення земельної проблеми і створила умови для вільного і широкого переселення.

В результаті роботи земств виникає поняття земського лібералізму: щоденно займаючись питаннями селян земці переймалися співчуттям до нужд народу, зокрема і переселенців та біженців. Практична допомога земств губерній мала позитивне значення в переселенському русі, й, за теоретичну основу, мала соціологічну концепцію соціальної роботи та кооперації Е. Дюркгейма. Протягом усього періоду діяльності ці організації розробили налагоджену систему соціальної, економічної, організаційної, медичної допомоги. Земські діячі підтримували політику уряду щодо переселення та організовували показові заходи: створення дослідних ділянок, полів, виставок, прокатних пунктів обладнання. Займалися розповсюдженням сільськогосподарської освіти – організовували курси і бесіди, поїздки селян і ходаків в різні райони країни з метою накопичення досвіду. Таким чином, відбулася еволюція форм діяльності, земства досить оперативно вирішували проблеми та запобігали виникненню багатьох труднощів. Саме тому не слід забувати ані історичний досвід, ані гідні приклади багаторічного досвіду побудови стосунків між владою та інститутами громадянського суспільства. Залучення земств до роботи з біженцями та переселеними особами передбачало, що люди мають можливість об'єднуватися гуртом на місцевому рівні та брати на себе відповідальність за справи, що відбуваються в їх громаді: контролювати використання коштів, сприяти вирішенню побутових непорозумінь, корупції, конфліктних ситуацій між чиновниками та народом, які виникали як наслідки міграційних процесів. На нашу думку саме такі форми діалогів в сучасних реаліях справедливі для донесення реальної волі та потреб суспільства, ніж практика формальних демократичних механізмів, які передбачувані, прораховані та підкорені правлячій еліті.

Земства головним своїм завданням обрали захист інтересів переселенців як на місцях виходу, так і у районах поселення. Ось чому, говорячи про участь земств у переселенні, правильним буде вислів, що земські організації допомагали не переселенському рухові, а переселенцям.

Порівнюючи переселенську діяльність державних закладів із земськими організаціями, підкреслимо, що систематична робота у переселенській справі проводилась лише земствами, об'єднаними в обласну організацію. Вони створювали фінансову основу, формували переселенські партії, контролювали

ситуацію, як на місцях виселення, так і в районах переселення. Всі поточні проблеми активно розглядалися на з'їздах переселенської організації.

Діяльність земств по наданню соціальної допомоги населенню сприяла розбудові в Україні системи соціального захисту населення, піднесенню господарської активності та національної свідомості населення. Від початку своєї діяльності земства ставили головним завданням поліпшення добробуту народу, піднесення економіки краю, раціонального використання, передусім людських, а також природних ресурсів регіону. Вирішуючи ці завдання, вони запозичували досвід, накопичений земствами неукраїнських губерній, стали на шлях активної співпраці з урядовими та науковими установами. Господарська діяльність земств засвідчила чималі можливості місцевого самоврядування у справі економічного піднесення регіонів, розбудові підвалин громадянського суспільства в Україні, суспільній консолідації населення.

В подальшому нами планується провести детальніший аналіз діяльності земських інституцій щодо поліпшення умов влаштування переселенців та біженців та розробка концепції використання досвіду зазначених інституцій в умовах сучасної сервісної держави та трансформацій системи соціальної роботи в Україні.

Використана література:

1. Васильчиков А. И. О самоуправлении: в 3 т. / А. И. Васильчиков – СПб., 1871. – Т. 3: Сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений. – 345 с.
2. Веселовский Б. Б. История земства за 40 лет: в 4 т. / Б. Б. Веселовский – СПб.: Издание О. Н. Поповой, 1909. – Т. 3. – 710 с.; Т. 4. – 831 с.
3. Державна політика, законодавчі напрацювання, проміжні результати першого етапу децентралізації влади в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://decentralization.gov.ua/about>.
4. Додонов Р. О. Криза, війна чи конфлікт - як коректно називати події на Сході України? / Р. О. Додонов // Схід. – 2015. – № 2 (134). – С. 107-112.
5. Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 608 с.
6. Жванко Л. М. Соціальні виміри Української Держави (квітень – грудень 1918 р.). – Х.: Прапор, 2007. – 224 с.
7. Заброварний Б. Й. Економічне становище селянства Волинської губернії в роки Першої світової війни / Б. Й. Заброварний // Наук. зб. Всеукр. наук.-краєзнав. конф. «Житомирщина крізь призму століть», 17-19 вересня 1997 р. – Житомир: Журфонд, 1997. – С. 72-73.
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>
9. Известия Областной Переселенческой Организации. – 1908. – № 5. – С. 15-21.

10. Известия Областной Переселенческой Организации. – 1909. – № 7. – С. 11.
11. Краткий обзор деятельности переселенческого управления. – СПб., 1910. – 50 с.
12. Курцев А. Н. Беженцы Первой мировой войны в России / А. Н. Курцев // Вопросы истории. – 1999. – № 8. – С. 98-113.
13. Мицюк О.К. Аграрна політика (1800-1925 рр.) / О.К. Мицюк. – Подєбради: Видання «Вид. Т-ва при Укр. Госп. Ака- демії в ЧСР», 1925. – Т. 2. – Ч. I. – 272 с.
14. Об участии земств в переселенческом деле // Журнал Черниговского губернского земского собрания 47 очередной сессии. – 1911. – С. 12-13
15. Об участии земств в переселенческом деле // Журнал Черниговского губернского земского собрания 50 очередной сессии. – 1914. – С. 8-12
16. Отчёт Харьковской губернской управы губернскому земскому собранию по Переселенческому отделу. – Х., 1908. – С. 8-19.
17. Отчёт Харьковской губернской управы губернскому земскому собранию по Переселенческому отделу. – Х., 1908. – С. 21-40.
18. Отчёт Харьковской губернской управы губернскому земскому собранию по Переселенческому отделу за 1909 г – Харьков, – С. 5-7.
19. Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.msp.gov.ua/news/15345.html>
20. Приймак О.М. Селянство Південної України: соціальна історія кінця ХІХ – початку ХХ століть: монографія / О. М. Приймак [за наук. ред. доктора історичних наук, професора Г. М. Васильчука]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – 458 с.
21. Проскура Н.Л. Переселення селян з Харківської губернії у роки Століпінської аграрної реформи // Український історичний журнал. – 1973. – № 6. – С. 98–105.
22. Розовик Д.Ф. Міграція українського населення на Поволжя. Урал і Сибір у 1860-1917 рр. / Д.Ф. Розовик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. - 2011. - Вип. 107. - С. 38-41.
23. Розовик Д., Розовик О. Переселенський рух в Україні: друга половина ХVІ ст. — 1930-ті роки / Монографія. — 2-ге вид., випр. і доп. — Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. — 406 с.
24. Романцов В.О. Український етнос: на одвічних землях та за їхніми межами (ХVІІІ – ХХ століття) / В.О. Романцов. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – 184 с.
25. Священко З.В. Переселення селян Київської губернії до Сибіру в роки Століпінської аграрної реформи / З.В. Священко // Східноєвропейський історичний вісник. – Дрогобич : Посвіт, 2017. – Вип. 3. – С. 53–60.
26. Суздальцева И. А. Принятие закона от 6 июня 1904 г., его значение для переселенческого движения на Кавказ [Електронний ресурс] / И. А. Суздальцева // История государства и права. – 2010. – № 23 (дек.). – С. 27-30.

ИВАНЧЕНКО ОЛЬГА АЛЕКСАНДРОВНА. *Исторический опыт земских практик социальной работы в Украине с перемещенными лицами*

В статье приведена характеристика общих черт и особенностей деятельности земских институций на территории Украины в области социальной работы с перемещёнными лицами в период Столыпинской аграрной реформы и с беженцами Первой мировой войны. Актуальность темы исследования обусловлена введением реформы местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине, а также острой необходимостью систематизации исторического достояния, результатов работы земств с вышеуказанными категориями населения и определением возможностей инставрации опыта в систему современной социальной работы с внутренне перемещенными лицами. В статье описано значение деятельности земств для экономического взлета регионов, развития фундаментов гражданского общества в Украине, общественной консолидации населения

Ключевые слова: земство, переселенческое движение, беженцы, внутренне перемещенные лица, социальная защита.

IVANCHENKO OLHA. *Historical experience of zemski practice in the social work in Ukraine with internally displaced persons*

The essay describes the general features and peculiar activities of Zemsky institutions in the territory of Ukraine in the field of social work with the displaced persons during the Stolypin agrarian reform and with the refugees of the First World War. Relevance of the given research subject owes to the reforms initiated in the local government and regional government structure in Ukraine, as well as the insistent requirement to arrange the historical achievements attained by Zemstvos in their work with the specified groups of persons and to determine possibilities of introducing and implementing its experience within the framework of modern-day social work with internally displaced persons. The significance and effect of Zemstvos' activity on the economic growth of the regions, building up the foundations of the civil society in Ukraine, and public consolidation of the population have been determined.

Key words: zemstvo, resettlement movement, refugees, internally displaced persons, social protection.

УДК 364-322: 364-78(1-29)

Івженко І. Б.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

В статті розглядаються особливості організації соціальної роботи на місцевому рівні в сучасних умовах, зокрема, під час процесу децентралізації. Визначено, що найбільш доцільним методологічним підходом щодо теоретичного опрацювання моделі практичної соціальної роботи щодо забезпечення